

РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ

Так сталося, що книжка “Невиспівані пісні” (1983) січовика й “митусівця” Романа Купчинського (24 вересня 1894 р. – 10 червня 1976 р.) з’явилася посмертно. Його вірші друкувалися в періодичних виданнях (“Вісник СВУ”, “Шляхи”, “Діло”, “Митуса”, “Українське слово” тощо), збірниках “Тим, що впали”, “Великий співаник “Червоної калини””, антології “Струни” тощо. Вони, означені типовими мотивами лірики Січових стрільців, сприймалися як “запашні квітки на крем’янистому шляху недавнього національного зриву”, в яких відображено розмаїті переживання, “долю і недолю вояцької, конкістадорської громади” (І. Коломийців). Крім віршових ембатарійних закликів (“За рідний край”, “Ми йдемо в бій”), фронтових рефлексій (“Ніби сниться”, “Дума про Хведора Черника”), творів, наповнених пасіонарною енергією та героїкою національної історії (“Перший листопад”, “Ода до Пісні”, “До Галича!..”), у його доробку з’являлися поезії, пройняті траурною тональністю, викликану героїчною загибеллю січовиків, які перейшли в легенду в боротьбі за Україну (“На подільських ланах”, “Вперед”, “На свіжому побоєвищі”, “Ті тисячі могил...” тощо). То була лірична сповідь колишнього легіонера УСС, який, почавши рядовиком, згодом служив підхорунжим Першого полку, хорунжим легіону УСС та УГА, був членом “Артистичної горстки пресової квартири УСС” і товариства “Залізна острога”. Поет брав участь у боях на Маківці, на Тернопільщині біля р. Скрипи, командував сотнею Вишколу УСС на румуно-буковинському фронті (1918), полком УГА в обороні Львова (1919), був інтернований у Тухолі (1920–1921). Деякі твори Р. Купчинського, до речі, композитора, стали піснями широкого жанрово-стильового діапазону, зокрема “Заспівай, трембіто”, “Стрілецька пісня”, “Готуй мені зброю”, “За рідний край”, “Заквітчали дівчатонька...”, “Ой там зажурились стрільці січовії...”, “Ірчик”, “Зажурились галичанки через тую зміну...”, “Ми по таборах і тюрмах” тощо, а також гімн “Боже великий, творче всесвіту...”. Їх нараховують до 60-ти, а то й до 80-ти. Вони прочитуються в контексті стрілецької пісенної творчості, яку Р. Купчинський – упорядник пісенника “Сурма” (1922) добре знав. До піснярства Р. Купчинського інспірувала полеміка з композитором М. Гайворонським, який із подачі А. Баб’юка надрукував найпопулярніший серед стрілецтва твір “Їхав стрілець на війноньку...” під власним іменем, знехтувавши колективним авторством (Л. Лепкий, І. Іванець, Л. Новіна-Розлуцький, Т. Мойсейович, М. Гайворонський, Р. Купчинський), мотивуючи свій неетичний вчинок тим, що “мелодія – головна річ” [3, 14]. Пісня, трактована “довершеним зразком фольклоризму” [2, 95], привертала увагу М. Леонтовича, Л. Ревуцького, була відома на Наддніпрянщині за варіантом “Їхав козак на війноньку” в записі Софії Тобілевич. Поет, прагнучи гармонії слова й мелосу, вже першими творами “Ой шумить, шумить та дібровонька...”, “Човен хитається серед води” спростував однобоке розуміння піснетворства, яке виповнювало його, за словами Б. Бойчука (“Дещо про автора”), “по вінця” [3, 9]. Вони, ставши улюбленими творами народних мас, спростовують упередження В. Бобинського, ніби поетові були властиві “брак творчої фантазії, ідейного поглиблення, сильний нахил до ходження протоптаними стежками і якась хвороблива не то нехіть, не то байдужість до застанови над живою життєвою дійсністю” [1, 448]. Пісні Р. Купчинського синтезували народну просодію з культурою поетичного мовлення модерністів, відображали досвід усусів та УГА, апелювали до народної свідомості, бо саме вона трактувала трагічні й героїчні свої дії, узгоджуючи їх

із діями архангела Михаїла як “синоніма мотористичної сили всієї нації”, що глибоко розумів поет-пісняр і не визнавав В. Бобинський. Деякі його твори навіяні безпосереднім суворим диханням воєнної дійсності, її героїкою, зокрема втіленою в постаті командира булавного відділу, хорунжого УСС Ф. Черника, образ котрого позначився на “Думі про Федора Черника”. Пісня “Заквітчали дівчатонька”, зумовлена героїчною смертю підхорунжого третьої сотні УСС Василя Мальованого на Лисоні (1916), виконувалася під час похоронного ритуалу. Твори “За Збруч, за Збруч” (текст не зберігся), “Зажирились галичанки” були “рефлексіями на політичні події часу, в якому стрілецьтво опинилося поміж ворожих сил” [2, 105]. З реаліями стрілецької одиссеї стероризованою Україною пов’язана пісня “Як стрільці ішли з України”. Автор звертався й до жартівливих пісень на кшталт “Як з Бережан до кодри”, любовних (“Ой чого ж ти зажурився”, “За твої, дівчино”), складав їх під акомпанемент гітари. Поет-пісняр переосмислював традиційні жанри, зокрема баладу, перенесену у виповнену загостреним драматизмом духовну атмосферу січової дійсності (“Накрила нічка”, присвячена поручнику третьої сотні О. Яримовичу). Частина його творів (на кшталт романсу “З Тухолі” або жартівливої пісні “Мав я раз дівчиноньку чепурненьку”, написаної на Херсонщині, чи лебединої – “Засумуй, трембіто”), стала невід’ємною в народнопісенному репертуарі. Оксана Кузьменко пояснює таку реверсну тенденцію “глибинним фольклоризмом” [2, 110].

До власної лірики Р. Купчинський ставився скептично, тому зізнавався Б. Лепкому: “Писав би я поезії, та нема пощо. Не йде про їхню публікацію, я в житті ніколи на це уваги не звертав, про внутрішню потребу” [3, 8]. Переважну більшість віршів охоплював публіцистичний пафос, як у типовій декларативній “Оді пісні”, де обстоюється думка про існування незборимого національного духу в різних мелічних творах – від княжої доби до сьогодення. Іноді поета охоплювали історіософські видіння: у них Україна поставала семантично протиставною, але внутрішньо єдиною – одночасним раєм і руїною, здатною, мов Фенікс, воскреснути зі стану “відсутньої присутності”. Залюблений у зорову пластику образів, в “озвучення” строф, захоплений “антропоморфізацією” лірики (“дуб розплющує очі”, “кричать ясені” тощо), Р. Купчинський, зокрема “митусівського” періоду, написав низку віршів, прикметних імажиністською й імпресіоністичною стильовою тональністю. Таким постає персоналізований джигунистий вітер з однойменного диптиха: впиваючись необмежено волею, він “Довгополий жупан свій розкинув, / Вдарив об землю обцасом / І пішов, і пішов вихиллясом / І пішов, полинув”. Його, невидимого, але завжди присутнього, неможливо зупинити чи приборкати, що розкрито через динамічний діалог трав, ясенів, берези, стріхи, вики, осики, яблунь, які збагнули: “Один тільки шлях у погоні”. Можливо, йдеться про алегорію істини, завжди недосяжної, невловної, але відкритої для постійного наближення до неї. У такому разі природа постає не тлом, “антуражем”, а “співучасником людської драми” [4, 154].

Поет іноді оперував засобами “телеграфного стилю”, аби передати алітераційну пластику й пуантільну стилістику вражень, що стрімко розгортає ряд змістових протилежностей, як у вірші “Сльота” – від мінорних (“Слизько. Слізно. Сумно. Сон”) до мажорних (“Сниться: сяйво, сонце, сміх”), пов’язаних то з метафорою понурого краєвиду (“Ситом сіє сиві струї / Хтось химерний. Хмар хітон / Розпростер на небі вітер”), то з динамічною лінією стрімкого ластівчиного лету, фіксованого точним порівнянням “як стрілка”. Поет і далі не полишав тропічних мініатюр (“Зима”, “Вечір”, “Кінець літа”, “В горах”), що набували психологічного сенсу, коли, наприклад, дівочий флірт травмує вразливого юнака, який сподівався на високе сердечне почуття:

Хотіла м'ячика – я вирвав серце.
Колола в ноги ринь – я душу постелив.
Побігала.
Погралася.

Покинула.
Пішла...
І не оглянулася, як сонце
на добраніч.

Любовна лірика Р. Купчинського, оповита переважно серпанком світлої платоніки (“Коханий, чуєш? – Дзвін десь дзвонить”, “До”), стосувалася відкриття закоханого героя неповторної миті, яку йому і його коханій поталанило пережити: “І я відчув – одна така хвилинка / Буває на роки, а може, й раз на вік” (“Була така...”). Живучи духовними цінностями, поет знаходить їх передусім у сакральних текстах християнства, трактованих через явища природи (“Великдень”, “І тут, і там”); порушення гармонії між ними обертається катастрофою (“Спека”), прокляттям Бога (“Роса, хмара і сніг”).

Перебуваючи в польському полоні 10 – 25 жовтня 1920 р., Р. Купчинський написав поему-містерію “Великий день”, опубліковану 1921 р. в друкарні Ставропільського інституту, присвячену Д. Вітовському – полковнику УСС, державному секретарю збройних справ ЗУНР, трагічно загибшому 4 серпня 1919 р. Композиція розгортається на горі Маківці, де січовики (сім сотень четвертого й другого куренів у складі австро-угорської 55-ї піхотної дивізії) 4 травня 1915 р., на Великдень, дали відсіч добірному російському війську, зірвавши стратегічні плани московського командування. Твір сприймається як “своєрідна ораторія тим, хто по героїськи поліг на Маківці” [4, 162]. У день осінньої пам’яті померлих, на третій тиждень від Покрови, серед поминальних свічок на Маківці з’являється “Дух Вітовського в мундирі” поряд з іншими духами – четаря, Січових стрільців, австрійських жовнів, російських солдатів, постать архангела Михаїла. Він звертається до полеглих побратимів, переконуючи їх, що “не пішла / На марно ваша юна кров”. Його монолог, охоплений вірою в право українства стати повноцінним суб’єктом свого життя, заперечував, як і голоси загиблих січовиків, депресивні настрої після поразки національно-визвольних змагань, утілені в Духові Черні, що поглинає зневірену душу Мужика, врятовану його сином, спроможним викликати “вогонь” на себе, пожертвувати собою в ім’я майбутнього свого батька й України.

Написана дзвінками ямбами поема “Скоропад” (1919 – 1922) була загублена, але друковані фрагменти користувалися популярністю серед тогочасної молоді. Поет двічі відтворював цей твір по пам’яті – у 1940-ві роки та після Другої світової війни в Америці. Критика прихильно відгукувалася на її існування, відзначала відсутність у ній патріотичної риторики й типових для української літератури нарікань на нещасливу долю. Поема інтерпретувала реалії січового життя, втаємничувала у світ товариства Лицарів Залізної Остроги (ЛЗО), що мало на меті “плекання товариської культури й формування характеру на базі вояцької лицарськості”, апелювала до символіки барв (червона й чорна), відзнак (меч і булава для Великого Комтура, щит для окличника, кийок для обрядника). Романтизація середньовічних рицарських орденів, ініційована Л. Лепким, підтримана Д. Вітовським, який надав товариству “ідейно-політичної політури”, правником Д. Старосольським, мала історичне виправдання, свідчила про тяглість українського вояцького чину. Р. Купчинському належить гімн Лицарів Залізної Остроги “Не сміє бути в нас страху” (1917) та пісня “Вдаряй мечем”. Її виконували під час ініціації лицарів, що нагадувало ритуал посвячення хоробрих старшин Галицького князівства у витязі. Поет запозичив образ Великого Комтура (командира лицарів) із пісні Л. Лепкого (“Бо війна війною...”), контамінований із постаттю Івана Цяпки, прототипом якого став однойменний чотар сьомої сотні УССів, колишній студент права Віденського університету. Персонаж був наділений тонким гумористичним світосприйняттям, рисами Дон Кіхота й Мюнгаузена, що сприяло його протистоянню суворій дійсності, жорстоким випробуванням

його долі, як і багатьох учасників національно-визвольних змагань. Під час запровадження Гетьманату він узяв собі псевдонім Скоропадський, що після падіння гетьманської влади переросло у прізвисько Скоропад. І. Цяпка стане прототипом також гумористичної поеми “Життя і пригоди Цяпки Скоропада” (1926) Антіна Вільшенка (псевдонім А. Лотоцького).

Т. Салига вважає великоформатний твір Р. Купчинського “швидше поетичною повістю, ніж поемою” [4, 158]. Тут справді переважає нарративний принцип. Розкута оповідь очевидця драматичних реалій початку ХХ ст., подана з тонким гумористичним нюансуванням, з іронічними й сатиричними акцентами, бурлескно-трагедійною відвертістю, ліричними пейзажними замальовками, героїко-комічними сценами, побутовими сюжетами. Тому в поемі сміх стає “одним з найхарактерніших персонажів” [4, 161]. Він показовий бодай у фрагменті, пов’язаному з привидами російського генерала, якого в Одесі застрелила його дружина, закохана в січовика Івана Цяпку-Скоропада, спростувавши його зневіру в сутність жінки. Можливості трагедізації розкрито в містеріальному епізоді з несподіваними гістьми Абдулагом-Свідерко-ханом, Бен-Алі-Букш-Бей-Шірассом і загадковою персіячкою: вони виявилися вчорашніми стрільцями – лікарем Свідерським, отаманом Букшованим і місцевою попівною, безмежно закоханою в головного героя.

В основу сюжетотворення покладено біографічну сповідь дотепного головного героя із села Комарно на Львівщині, де опинилися його предки, тікаючи від московських колонізаторів спочатку на Полісся, а потім на Галичину. Події розгортаються в замку на річці Смотрич уже після національно-визвольних змагань. Його господар князь Цяпка-Скоропад – колишній Великий Комтур Великої Остроги – разом із лицарями репрезентує нове українське вояцтво, тісно пов’язане з мілітарною традицією. Трубадур, із яким асоціював себе Р. Купчинський, потрапивши до замку, став свідком та інтерпретатором тамтешніх буднів, що тривали впродовж трьох днів, поєднаних із героїкою недалекого минулого, куди поринає колишній Великий Комтур і його гість – побратими по зброї. Іван Цяпка-Скоропад постає в романтизованій інтерпретації “так званого рицарського формату”, величний, але без “буфонадних домальовок” [4, 159-160]: “Передо мною муж високий, / Похмуробровий, чорноокий / (А в оці блиски, як ножі!), / Ніс імпазантний, трохи синій, / Соколо-орло-яструбиний, / Під ним вусища, як вужі, / висали вниз”. Портрет статечного воїна вписано у відповідний інтер’єр, заповнений зброєю та великим родовим гербом, що поєднував ратні й господарські онтологічні засади героя: “Два бобри сперлися на лапки, / Між ними три червоні цяпки, / А в падолині – меч і серп”. Одним із центральних епізодів поеми був збір Лицарів Залізної Остроги, на якому, крім розгляду поточних справ, спалахнула пристрасна дискусія по сучасний стан і майбутнє України, осуджувалися деструктивні віяння на кшталт футуризму, обстоюваного лицарем Вітиком, обґрунтовувалися креативні принципи побудови національної держави.

Письменник апробовував себе і в журналістиці, друкуючи дотепні й злободенні фейлетони під псевдонімом Галактіон Чіпка на сторінках газети “Діло”, де була рубрика “Малий фейлетон”. Він – автор роману-трилогії “Заметіль”. Але про це – іншим разом.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бобинський В.* Гість із ночі. Поезія. Проза. Публіцистика. Літературна критика. Переклади [упоряд., передм., приміт. М. І. Дубини]. – Київ: Дніпро, 1990. – 623 с.
2. *Кузьменко О.* Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація і фольклорність. – Львів: Інститут природознавства НАН України, 2009. – 296 с.
3. *Купчинський Р.* Невиспівані пісні: Вибрана лірика й проза [упорядн. Б. Бойчук, О. Кузьмович]. – Нью-Йорк: Пластова ватага “Бурлаки”, 1983. – 124 с.
4. *Салига Т.* Воздвиження храму. – Львів: Світ, 2008. – 504 с.